

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

מנהג המדינה

א. פתיחה – הכל כמנהג המדינה

השבוע נקדיש את הלימוד להעמקת הבנתנו את המושג "הכל כמנהג המדינה". נפתח את הלימוד בהתבוננות ראשונית בהופעת המושג בספרות התנאים, ולאחר מכן נתמקד ביישום המושג בסוגייתנו, בעיקר תוך עיון בדיונים ערניים בראשונים (לאמתו של דבר חלק כבר נלמד, אך מהזווית של היזק ראיה. נשוב ונתבונן מהזווית של מנהג המדינה).

לנושא חשיבות רבה לא רק לליבון פרטי סוגייתנו, אלא לליבון שאלה מרכזית ששבה ועולה בבית המדרש באשר ליחס בין משפט התורה ומשפט החברה שאנחנו חלק ממנה, וביחס ליישום הסוגיות שאנחנו לומדים במסגרת חברה בה יש מנהג מדינה שונה.

ב. ספרות חז"ל

1. עיינו עיון ראשוני בקיאותי במקבץ המקורות בהם מופיע המונח מנהג המדינה במשנה ובתוספתא.
2. התרשמו מתחומי ההלכה השונים בהם מופיע המונח, ועמדו על המאפיין את המקומות בהם הוא מופיע.
3. ירושלמי ב"מ, פ"ז ה"א, "אמר רב הושעיה... ההלכה".

ג. ראשונים

1. עיינו בציטוטים השונים מהרמב"ם.
2. שו"ת הרי"ף סימן יג.
3. רמב"ן:
 - א) שו"ת הרמב"ן סימן ז.
 - ב) חידושי הרמב"ן בבא בתרא קמד:
4. שו"ת הרשב"א ח"ב סימן רסח (את הנוגע לחהיזק ראיה ננתח בהמשך השבוע).
5. סכמו את גישות היסוד של הראשונים באשר ליסוד ההליכה אחרי המנהג ומה ניתן לו תוקף.
6. ראו עמדה של אחרון – ציץ אליעזר חלק ב' סימן כג.

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

משנה מסכת סוכה פרק ג משנה יא

מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט לברך אחריו יברך אחריו הכל כמנהג המדינה:

משנה מסכת כתובות פרק ו משנה ד

פסקה להכניס לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל כמנהג המדינה:

5

משנה מסכת בבא מציעא פרק ז משנה א

השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה מעשה ברבי יוחנן בן מתאי שאמר לבנו צא שכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד רבן שמעון בן גמליאל אומר לא היה צריך לומר הכל כמנהג המדינה:

10

משנה מסכת בבא מציעא פרק ט משנה א

המקבל שדה מחברו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש הכל כמנהג המדינה

משנה מסכת בבא בתרא פרק א משנה א

השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבינים בונים הכל כמנהג המדינה

15

משנה מסכת בבא בתרא פרק י משנה א

גט פשוט עדיו מתוכו ומקושר עדיו מאחוריו פשוט שכתבו עדיו מאחוריו ומקושר שכתבו עדיו מתוכו שניהם פסולים רבי חנינא בן גמליאל אומר מקושר שכתבו עדיו מתוכו כשר מפני שיכול לעשותו פשוט רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל כמנהג המדינה:

20

תוספתא מסכת כתובות (ליברמן) פרק ו הלכה ו

פסקה להכניס לו כספים סלעים לעשות ששה דינר חתן מקבל עליו עשרה דינרין למנה לקופת בשמים אמר ר' יוסה וכן השום הלכה מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין

ממנהג המדינה

25

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

תוספתא מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק יא הלכה יח

מסתתי אבנים מפסקי גפנים מנקפי הגין מנכשי זרעים בזמן שבעל הבית מקפיד עליהן אסורין משום גזל אין בעל הבית מקפיד עליהן מותרין משום גזל השוכר את הפועל לנקף עמו בהגין ולזמר עמו במסמרות מקום שנהגו להיות שלו הרי אילו שלו ושל בעל הבית הרי אילו של בעל הבית ואין משנין ממנהג המדינה

30

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ג הלכה כז

אין מערבין שמרי יין ביין אבל נותנין לו שמריו כיצד היה שופה יין לחמרין נותן לו שמרי אותו יין אבל לא שמרי יין אחר אף כשאמרו נותן לו שמריו נותן לו של היום ושל מחר למחר אבל לא של היום למחר ושל מחר להבא לא יערבם חנוני וימכרם בחנותו אלא אם הודיע לא ירביץ חנוני לתוך חנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות מקום שנהגו להטיל מים למחצה לשליש ולרביע יטילו ואין משנין ממנהג המדינה

35

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ה

הלכה ו

מקום שנהגו לעלות שכר כתף למעות מעלין לבהמה מעלין ואין משנין ממנהג המדינה

הלכה ז

40

השם בהמה מחבירו עד מתי חייב ליטפל בה סימכוס אומ' בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום ר' יוסה או' בדקה שלשה חדשים מפני שטיפולה מרובה יתר על כן בכלן אם היה חלקו של בעל הבית שם עליו אין משנין ממנהג מדינה

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ה הלכה כג

המוציא שטר רבית יקרענה בא לפני בית דין יקרעוהו רבן שמעון בן גמליאל או' הכל כמנהג המדינה

45

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ט הלכה יא

מקום שנהגו להושיב שומר למחצה לשליש ולרביע יושיבו ואין משנין ממנהג המדינה

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק ט

הלכה יד

המקבל שדה מחבירו קוצר ומעמר ודש וזורה הכילין והחכירות הסנטר והאנקולמוס באין ונוטלין מן האמצע הבייר והבלן הספר והספן בזמן שבאין מכח בעל הבית נוטלין מכח בעל הבית מכח עריס נוטלין מכח עריס ואין משנין ממנהג המדינה

50

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

- הלכה יח
המקבל שדה מחבירו ליטע מקום שנהגו להיות נוטע על ארבע נוטע על ארבע על חמש על שש שש
על שבע שבע ואין משנין ממנהג המדינה 55
- הלכה כ
המקבל שדה תאנים מחבירו מקום שנהגו לעשותן קציעות עושה אותן קציעו' גרוגרות עושה אותן
גרוגרות דבילה עושה אותן דבילה ואין משנין ממנהג המדינה
הלכה כא
המקבל שדה ירק מחבירו מקום שנהגו למכור בשוק מוכר בשוק בשדה מוכר בשדה אין משנין ממנהג
המדינה 60
- תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק י הלכה א
המלוה את חברו סתם אין פחות משלשים יום ובמדינה שהיא נוהגת פחות מיכן או יתר על כן אין
משנין ממנהג המדינה
- תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) פרק יא הלכה ב 65
הבית והעליה של שנים ורצו שניהם שלא לבנות התחתון נותנין שני חלקין והעליון שליש הבית והעליה
של שנים והרי בעל עליה מבקש לעשות לו דיוט' אחרת ואין בעל הבית מניחו מקום שנהגו לעשות שני
דיוטות עושה שלש עושה שלש ואין משנין ממנהג המדינה
- תלמוד ירושלמי מסכת בבא מציעא פרק ז דף יא טור ב/ה"א
השוכר את הפועלין כו' אמר רב הושעיה זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה 70
- המב"ם הלכות מכירה פרק יח הלכה יב
ואין כל אלו הדברים אמורים אלא במקום שאין להם מנהג אבל במקום שיש להם מנהג הכל כמנהג
המדינה.
- המב"ם הלכות מכירה פרק כו הלכה ז
אף במוכר ולוקח אין כל אלו הדברים וכיוצא בהן מעניינים אמורים אלא במקום שאין שם מנהג ולא
שמות ידועים לכל דבר ודבר בפני עצמו, אבל במקום שנהגו שהמוכר כך מכר כך הרי זה מכור א
וסומכין על המנהג, וכן מקום שאין קורין אלא בית לבית לבדו או שקורין בית לבית וכל סביבותיו
ולכל שעל גביו הולכין אחר לשון אנשי המקום, וכן הדין במוכר חצר או שדה או עיר או מטלטלין בכל
הולכין אחר השמות הערוכות בפי הכל.

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

- 80 המב"ם הלכות שלוחין ושותפין פרק ה הלכה א
המשתתף עם חבירו בסתם לא ישנה ממנהג המדינה באותה הסחורה, ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה ולא יפקיד ביד אחרים אלא א"כ התנו בתחלה או שעשה מדעת חבירו, עבר ועשה שלא מדעת חבירו ואח"כ הודיעו ואמר לו עשיתי כך וכך והסכים למעשיו הרי זה פטור, ואין כל הדברים האלו צריכין קניין אלא בדברים בלבד.
- 85 שו"ת הרי"ף סימן יג
ראינו שהורה רבינו שמתנה לחוד אם בא תנאי שתגבה מחיים נגבית מחיים אלא אם יהיה מנהג המקור שלא להגבותה וצריכין אנו לידע היאך יהיה עיקר המנהג. לפי שיש מי שאומר לא נהגום במקומנו להגבותה מחיים לעולם הילכך אינה נגבית. ויש מי שאומר לפי שחשבו שאין מן הדין להגבותה אבל אלו ידעו שיש מן הדין להגבותה היתה נגבית.
- 90 תשובה עיקר המנהג שעושין על פיו והוא שרוב הקהל יתייעצו עם זקני הקהל ויתקנו תקנה כמה שיתקנו ויקיימו אותה זהו המנהג. ואפילו לאחר שנים אם לא ידעו הך עקרו אלא שהיה מחזיק בכך והיה עומד בחזקתו.
- שו"ת הרמב"ן סימן ז
95 ולענין המנהג ששאלתם אין לו ענין בכאן / אין כאן ענינו / לדון בו אלא אם כן התנו טובי העיר והסיעו על קיצותן / קיצתן / +ב"ב ט' א+ לומי כל הנושא במקומנו יהא לה ולולדים שתלד כך וכך מתנה וכיוצא בזה. מ"מ אם הוחזק בב"ד אצל ראשונים יש לנו להעמיד מנהג בחזקתו שמא התנו עליו מתחלה. ולכך דנין בו וכן כתוב בתשובות רבי הגדול ז"ל +שו"ת הרי"ף סי' י"ג+.
- חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף קמד עמוד ב
100 הא דאמרינן מקום שנהגו לחזור מחזירין. יש מפרשים מקום שנהגו דקתני בכולה שמעתא סתמא כמקום שנהגו דמי קאמר, דאי איכא מנהג פשיטא דבתר מנהג אזלינן ואפי' במת הוא, וליכא מאן דפליג, ואיכא דאמרי כי אמרינן מנהגא מילתא היא כגון שהתנו עליו אנשי העיר או שבעה טובי העיר במעמדן אבל שאר מנהגי לא מבטלינן בהו הלכה אלא בהלכה רופפת, והלכתא כי האי לישנא בתרא, וכענין מה שאמרו ורשאינן בני העיר להתנות וכו' בפרק קמא דמכילתין (ח' ב').
- שו"ת הרשב"א חלק ב סימן רסח
105 שאלת: מנהג, באיזה ענין ראוי להסמך עליו?

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

- תשובה: לא הודעתני, על איזה מנהג אתה שואל: אם על מנהגי איסור והתר, או על מנהגי דיני ממונות, או על שניהם. על כן, אצטרך להרחיב עמך בזה. דע: כי דרכי המנהג באיסור והתר רבים. יש מנהג פשוט בכל ישראל, ואסור לעבור עליו בכל מקום, כשל תורה, ואי אפשר לישאל עליו, כמו שאי אפשר לישאל על אסורין של תורה. והרי הגדרים והתקנו, שגדרו ותקנו בבתי דינין של ישראל, לעשות סייג תקנו. כגון תקנות גזרות שגזר. דניאל וחבריו, ושמונה עשר דבר אשר גזרו תלמידי שמאי והלל. ובשולי נכרי, וגבינה שלהן, ושמן: לולי שהיא גזרה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה, ולא פשט איסורן ברוב ישראל. ועמדו בית דין של אחריהם, והתירוהו. ואחרים רבים, כיוצא באלו. שכל אלו גזרות ומנהגים, הנהיגו חכמי ישראל ובית דין הגדול, את ישראל.
- 110
- ויש מי שגדר ותקן, אפילו חכם אחד, להרחיק מאיסורי תורה, ופשט איסורו בכל ישראל, כגון כחל. שאמרו: רב בקעה מצא, וגדר בה גדר.
- ויש מנהג, נהגו ברוב מקומות, הנהיגם גדולי הדור. ועם כל זה, יש מקום שהנהיג בו גדול המקום התר, והעמידו על דינו. ואותו המנהג, אסור בכל המקומות, ובאותו המקום מותר לאנשי המקום. כבשר עוף בחלב, שנהגו איסור בכל המקומות. ובמקומו של רבי יוסי הגלילי, העמידו אותו על דינו. והיו אוכלין אותו, לפי שאין לו חלב אם.
- 115
- ויש מנהג שנהגו מעצמן, שלא בתקנת חכמים, לגדר ולהתקדש במותר להם, ואסור לעבור עליו כגופי תורה. כשומני/כשומנן/ של גיד, שאמרו: שמנו של גיד, מותר. וישראל קדושים, נהגו בו איסור. ובנות ישראל, הן החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחרדל, יושבות עליה שבעה נקיים.
- ויש שנהגו בו מעצמן, במקצת מקומות; ולא, במקצת. ובמקום שנהגו בו איסור/אסור/ לנהוג בו היתר, אפילו מבני המקום שנהגו בו היתר. והוא ששנינו: מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים, עושין. מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. וכן, בתשעה באב. וכן מקום שנהגו להדליק בלילי יום הכפורים, מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק, אין מדליקין. וכל אלו, אפילו נשאל אין מתירין לו.
- 120
- ויש מי שנהגו איסור בדבר, והוא אסור בו ג"כ, אע"פ שגל ממקום למקום. דגרסי בירוש'למי, בפרק מקום שנהגו. חכמי טבריה, גרוסי צפורי, ישישי עכו, שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד. ואיבעיא להו התם: גלו ממקום? אתון ושאלון לרבי אליה. אבותינו נהגו שלא להפריש בים הגדול. מה אנו? א"ל: מכיון שנהגו בהם אבותיכם באיסור, אל תשנו ממנהג אבותיכם נ"ע. ומ"מ, ביוצא בזה, אם איסור בדבר, נשאלין לחכם ומתירין להם, כדרך שאדם נשאל על נדרו לחכם, ומתיר לו. וכמו שאמרנו שם בירושלמי: ואין אדם נשאל על נדרו? והשיבו תמן: מי שנדר, נשאל. ברם הכא, אבותינו נדרו. והקשו: כל שכן יהו מותרין? ואמר רבי חנינא: לא מן הדא, אלא מן הדא. דרבי אליה, תלמידה דרבי יודה הוה. ורבי יודה אמר: אסור לפרוש בים הגדול. וכן, מי שיודע בדבר שהוא מותר, והוא נוהג בו אסור, לגדור עצמו בדבר, אסור לו לעבור עליו. ואם נשאל, אם הוא מותר לנהוג בו התר, אין מתירין
- 125
- 130
- 135

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

לו, אלא אם כן נשאל לחכם, ומתירי' לו הנדר. וכמו שאמרו: דברים המותרין, ואחרים נהגו בו איסור, נשאל ואין מתירין לו.

ויש מנהגין, נהגו בהן הנשים מעצמן, ואסורות לעבור עליו, ובלבד אם נהגו בו על צד הראוי. וגרסי בירושלמי, בפרק מקום שנהגו. כל הדברים, תלו אותן במנהג נשין, דנהגן דלא למעבדא עובדא במפקי שבתא, אינו מנהג. עד דיפני סדר, מנהגי. בתנינא ובחמי סתא, אינו מנהג. עד דתתפני תעניתא, מנהג. בערביתא, אינו מנהג. ממנחתא, ולעיל, מנהג. אמר רבי זעירא נשיא: דנהגן דלא למשתיא חמרא מן דאב עליל, מנהג, שבו פסקה אבן שתיה. מה טעם? כי השתות יהרסון. אמר רבי חנינא: כל הדברים מנהג. עין דשטין, הוו במגדל צבעיא. אתון ושאלון לרבי חנינא. חברן דרבנין, מהו? מעבד בהו עובדא. אמר לון: מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור, אל תשנו ממנהג אבותיכם, נוחי נפש.

ויש דברים נהגו במקצת המקומות לשבח, כגון קריאת ההלל בראשי חדשים, ובחולו של מועד בפסח. מקום שנהגו, נהגו. מקום שלא נהגו, לא נהגו. והיינו דרב, דסבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דמדלוגי דלוגי, אמר: ש"מ מנהגא הוא, ומנהג אבותיהם בידיהם.

ויש מנהג לענין רמוז בו, הנהגו הנביאים בערבה, ביום שביעי של חג. כדאמר: חביט חביט, ולא בריך. שמע מינה: מנהג נביאים. וכל אלו, אסור לעבור עליהם. והמנהג בעניני דיני הממונות: כל מנהג שנהגו ביניהם בני המדינה בהסכמת גדוליהם, היא הסכמה, ודנין עליה כשל תורה. וכדגרסינן: רשאין בני העיר לעשות קופה תמחוי, ותמחוי קופה, ולהציע / ולהסיע / על קיצתן / ב"ב ח: /.

אבל אם נהגו ביניהן, קצת בני המדינה, אינו מנהג. ואפילו התנו ביניהן יושר, צריכין קנין, ושאר דרכי הקניות, כשאר תנאין דעלמא. אבל אם התנו ביניהן בעלי אומניות, כל בעלי אותה אומנות בענייני אומנותם, תנאם ומנהגם תנאי. ובלבד שאם יש שם תלמיד חכם, שיתנו בפניו.

ואם אין שם, תנאם ומנהגם מנהג, ודנין בו ביניהם, כדין תורה. דכיון דהתנו ונהגו בו כל בעלי אותה אומנות, הרי הן כבני עיר אחת. והיינו דגרסינן בפרקא קמא דבבא בתרא / ט: / . הנהו טבחי דאתנו בהדי הדדי, לכל דעביד ביומא דלאו דידיה, ליקרעיה למשכיה. אזל חד, ועביד ביומא דלאו דיליה. אתא לקמיה דרבא. חייבינהו. איתיביה בר יימר בר שלמי, לרבא. ולהציע על קצתן? ולא אהדר להו, ולא מידי. א"ר פפא: שפי"ר עבד, דלא אהדר ליה. הני מילי, היכא דליכא אדם חשוב. אבל היכא דאיכא אדם חשוב, לאו כל כמינייהו, דמתנו. ועלה גרסי' בתוספתא. רשאין בני העיר לומר: כל מי שיראה אצל פלוני, יהא נותן כך וכך. וכל מי שיראה אצל מלכו', יהא נותן כך וכך. רשאין לעשות קיצתן. ורשאין הצמרין והצבעין, לומר: כל מקח שיביא לעיר, יהא כלנו שותפין בו. רשאין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם. רשאין החמרין לומר: כל מי שתמות חמורו, נעמיד לו חמור אחרת. מתה בבוסיא, אין צריכין להעמיד לו חמור אחר. דלא בבוסיא, צריכין להעמיד לו. אם אמר: תנו לי, ואני לוקח לעצמי; אין שומעין לו, אלא לוקחין ונותנין לו. רשאין הספנין לומר: כל מי שתאבד ספנתו, נעמיד לו ספינה

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

אחרת. אבדה בסוסיא, אין צריכין להעמיד לו דלא בסוסיא, צריכין להעמיד לו. ואם פירש לו, מקום שאין בני אדם פורשין, אין צריכין להעמיד לו. ויש שהנהיגו הגאונים ז"ל, ועליהם סומכין כל ישראל, ודנין בהם כדין תורה, במטלטלי דיתמי, וכיוצא בזה. 170

עוד יש מנהגין, שהוא נותן ואף על פי שלא הסכימו עליו, לא בית דין הגדול ולא אפי' בני המדינה במקומם, אלא שהוא מנהג לעשות כן, ואין אדם מקפיד עליו. והוא מה ששנינו, בפרק הגוזל בתרא. מוכין שהכובס מוציא, הרי אלו שלו וכו'. כדאיתא התם. ותניא עלה בברייתא: אין לוקחין מן הסורק מוכין, מפני שאינן שלו. ובמקום שנהגו להיות שלו, לוקחין. ותניא: החייט ששייר את החוט, פחות מכדי לתפור בו מטלי', שהיא פחותה משלש על שלש, בזמן שבעל הבית מקפיד עליו, הרי אלו של בעל הבית. אין בעל הבית מקפיד עליהן, הרי אלו שלו. ותניא אחריתי: מסתתי אבנים, מפסגי אילנות, ומפסגי גפנים, ועודרי ירקות, בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם, הרי אלו של בעל הבית. אין בעל הבית מקפיד עליהם, הרי אלו שלו. ושנינו בתוספתא: הבן שהיה אוכל משל אביו, וכן עבד שהיה אוכל משל רבו, וקונה ונותן פרוטה לבנו ובתו, ולעבדו של אוהבו, ואינו חושש משום גזלו של ב"ה = בעל הבית =, שכך נהגו. ועל כלל כל האיסורין, בפרק הגוזל, שנו בתוספתא: אין משנין ממנהג מדינה. ומפני זה, אינו מנהג מוסכם, אלא מנהג נהגו מעצמ', להיות עושין תדיר כן, שלא מהקפדה. ועל הדרך הזה בעצמו, הוא מה ששנו בתוספתא, בפרק הבית והעליה של שני'. והרי בעל העליה, מבקש לעשות לו דיוטה אחרת, ואין בעל הבית מניחו. מקום שנהגו לעשות שתי דיוטות, עושה. שלש /שלא/, אינו עושה. ואין משנין ממנהג המדינה. כלומר: אם נהגו בני המדינה להיות עושין כן בשל עצמן, לומר: שאין מקפידין על בנין כאלו. וכן למדין ממנהג המדינה, אע"פ שלא הסכימו עליו. כאותה ששנינו: מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפסין, לבני', בונין. הכל, כמנהג המדינה. ופרשו: הכל; לאיתויי הוצא ודפני'. ומ"מ, אם נהגו שלא להקפיד כלל, על היוזק ראייה שעל הבתים, וחצרות, מנהג בטעות הוא, ואינו מנהג. שאין מחול' ההקפדה, אלא בממונות, שאדם רשאי ליתן את שלו, או ליזוק בנכסיו. אבל אינו רשאי לפרוק גדרן של ישראל, ושלא לנהוג בצניעות, ובגורם להסתלק שכינה מלישראל הוא. דתנן: לא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין. וגרסינן עלה בגמרא: מנא הני מילי? אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: וישא בלעם את עיניו, וירא את ישראל שוכן לשבטיו. מה ראה? ראה שאין פתחיהן מכוונין זה לזה. אמר: ראויין אלו שתשרה שכינה ביניהן.

175

180

185

190

195

וזהו שאמרו בגמרא: הכל; לאתויי מאי? לאתויי הוצא ודפני. ולא אמרו: לאתויי כל מילי, ואפילו פחות מהוצ' ודפנא. דאלמא: עד הוצא ודפנא, תלי במנהגא. אבל פחות מכאן, מנהג בטעות הוא, ואינו מנהג. וכן פרי' ז"ל. וממנה אתה למד, למקום שנהגו שלא להקפיד כלל, שאינו מנהג; וכל שכן! גנה

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

ובקעה, שתלו אותן במשנתנו במנהג ממון, הוא משום עין הרע שאסור. ועומד על שדה חברו, בשעה שהיא עומדת בקמותיה, והרי אלו אינן מקפידין, ורשאיין.
ואפשר לומר, דהיינו נמי דתנו ההוא דינא, דמקום שנהגו ומקום שלא נהגו, גבי גנהו /מנהגא/ ובקעה. ולא תנן ליה, לעיל מנייהו, בחצר השותפין, למ"ד היזק ראייה שמיה היזק. וקרוב אני לומר, שאפילו מוחל לו בפירוש, לא יועיל, שיוכל לומר לו: סבור הייתי לקבל, ואיני יכול. ובקוטרא ובבית הכסא, דייני ויותר כבר לסבול מהם. ויש לי על מה שאסמוך בסברא זו, מן הירושלמי. אלא שאין זה מקום אריכות. וזו צריכא רבא /בד"ל: רבה/, מההיא דפרק המדיר, בפלוגתא דרבי מאיר וחכמים, במתניתין: דאלו שכופין להוציא. וכן מנהג התגרים, שנוהגים כן תמיד, אף על פי שלא הסכימו בכך, ולא התנו כן, לא הם ולא בני העיר, אלא שנוהגים לעשות כן תמיד. מן הסתם, על מי שנושא ונותן סתם, על הדבר הנוהג, הוא עושה, וכאלו התנו ביניהן בפירוש, או שתקנו להם בית דין.
וזו היא שאמרו, בשלהי פרק איזהו נשך. אמר רב פפא, משמיה דרבא: האי סיתומא קניא. למאי הלכתא? רב חביבא אמר: למקנא ממש, ורבנן אמרי: לקבולי עליה, מי שפרע. והלכתא: לקבולי עליה: מי שפרע. ובדוכתא דקני ממש, קני. והרב אלפסי ז"ל כתב, בהלי' פרק הגוזל, גבי אין משלחין בדיוקני. והיכא דשדר ליה לחבריה כתבא, ואמר ליה: שדר לי ההוא מידי, דאית לי גבך. ושדרינהו ניהליה. לא מחייב באחריותיהו, דהכי נהגו האידנא תגרי. וקיי"ל מיהגא /מנהגא/ מלתא היא. והכי שדרו ממתיתבא. וכן אתה דן בכל מקום, במה שנהגו בממונות בכ"מ. ואפי' לא נהגו כן במקום אחר, אתה נוהג כן במקומו, כאלו הוא תנאי גמור, מוסכם ביניהן. ואפילו לא הסכימו בפירוש בני המדינה, אלא שנהגו כן סתמא, הוא מנהג חזק, כאלו התנו בו בפ"י. ואפילו לא כתבו, הרי הוא מן הסתם, כאלו כתבו בו, ודנין בו כאלו הוא תנאי ב"ד, כיון שנהגו לעשות כן תדיר, ואפילו הוא כנגד ההלכ'. שמנהג מבטל הלכה, ודנין בו כדרך שדנין בתנאי ב"ד. דתניא, בריש פרק המקבל. ר' מאיר היה דורש לשון הדיוט. אי אוביר ולא אעביד, אשלם במיטבא. ר' יהודה הי' דורש לשון הדיוט. דתניא: ר' יהודה אומר: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, וכן כל הקרבנות כלן שהיא חייבת, שכך כותב לה: אחריות דאית לך עלאי, מן קדמא דנא. הלל היה דורש לשון הדיוט. דתניא: אנשי אלכסנדריא מקדשין, ובשעת כניסתן לחופה, באין אחרים וחוטפין אותם. בקשו חכמים לעשות בניהם ממזרין. אמר להם הלל הזקן: הביאו לי כתובות אמותיכם. מצא שכתוב בה: לכשתכנסי לחופה, הוי לי לנתו /לאנתו/, ולא עשו ביניהן, ממזרין. פי': לא כתובת אמותיהן של אלו הביאו לי /לו/, אלא כתובת בני המדינה. וכשראה כן, הכשיר את אלו. ואע"פ שלא קדשום הראשונים סתם, ואלו קדשום סתם. שהמקדש סתם באותו מקום, על סמך המנהג שנוהגין לקדש, בתנאי זה, קדש: שלא תהא מקודשת לו, עד שתכנס לו לחופה. רבי יהושע בן קרחה היה דורש לשון הדיוט. דתניא: רבי יהושע בן קרחה אומר: המלוה את חברו, לא אשמכנו יתר על חובו. שכך כותב לו: תשלומתא דאית לך עלאי, כל קבל דיכי. ר' יוסי היה דורש לשון הדיוט. דתניא: ר'

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

- 230 יוסי אומר: מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה, גובה. לכפול מלוה, גובה מחצה. וכל אלו בשפשט הענין ביניהם, ואפילו בלא תנאי מפורש, ובלא הסכמה. דמאחר שפשט הענין כן ביניהם, כל העושה שם סתם, אל /על/ דרך המנהג הפושט הוא עושה. ואף על פי שלא כתב ולא התנה, הרי הוא כמתנה וכותב. וכדרך שאמרו בתנאי ב"ד, שהתנו בכתובה, לא כתב לה: בנן נוקבן; ולא כתב לה: בנין דכרין; לא כתב: את תהא יתבא בביתי וכו'. לפי שהיא תנאי בית דין.
- והא: דאם אוביר ולא אעביד, אשלם במיטבא; מן הדין לא היה מועיל, ואפילו התנו ביניהם בפירוש, לפי שאסמכתא היא זו.
- 235 וכללא קאמר רבא: כל דאי, לא קני. וכל שכן בשלא כתב זה, בפ"ה. ואפ"ה, מכיון שהורגלו הכל להיות כותבין ונותנין כן, ואין בזה שום גוזמא, שהרי מה שגרם לו להפסיד, מחמת בטולו הוא משל, היה דן רבי מאיר בו, ואפילו לא כתב, כמי שכתב.
- 240 אבל אם התנה אחד ביתר ממה שהפסיד, מעמידין אותו על דינו, ואפילו התנו וכתבו, לא עשו ולא כלום. דאסמכתא היא, ולא קניא; ולא בזה נהגו. וכאותה שאמרו שם. ההוא גברא דקביל ארעא מחבריה. אמר: אי מוּבירנא לה, יהיבנא לך אלפא זוזי. אוביר תלתא. אמרי נהרדעי: דינא הוא דיהיב ל"י תלי מאה ותלתין ותילת'. רבא אמר: אסמכתא הוא, ואסמכתא לא קני! ולרב', מ"ש מהא דתנן: אם אוביר ולא אעביד, אשלם במיטב'. התם, לא גזים. הכא, גזים. וגרסינן בפרק איזהו נשך אמר רב סימאי: מאן דיהיב זוזי לחבריה, למזבן ליה חמרא, אפירואתא דבל שפט. כלו': והתנה עמו: שאם לא יקנה לו, שישלם. ופשע, ולא זבן ליה. משלם כחמרא, דאזיל אפרוות' דביל שפט. א' אמימר: אמריתא לשמענתא קמיה דרב זביד מנהרדעא. אמר לי: ה"מ, ביין סתם. אבל ביין זה, לא. דמי יימר דמזבני ליה ניהליה. רב אשי א': אפילו ביין סתם נמי, אסמכתא היא, ואסמכתא לא קניא. ולרב אשי, מ"ש מהא דתנן: אם אוביר ולא אעביד, אשלם במיטבא? כלומר: מאי שנא, שאין אנו אומרין שאותו המנהג פשוט, אפילו באותו, בזה שביטל כיסו, כמו שפשוט במי שמבטל שדהו. אי נמי, מפני מה לא נהגו כאן כן, כמו שנהגו שם. ואהדר ליה: התם בידו, הכא לאו בידו. ושם, בפי איזהו נשך, אמרו בירושלמי. א"ר יצחק: הדא אמר', המבטל כוסו של חברו, אין לו עליו אלא תרעומת. המבטל שדה חברו, צריך לשפות לו. המבטל ספינתו של חברו, מהו? המבטל חנותו של חברו, מהו? כלומר: אם נאמר שהמנהג הזה פשוט אפילו במטלטלין, בכדין שהן כעין קרקע, דהיינו ספינה. ואם תמצא לומר בשום מטלטלין אינו פשוט, המבטל חנותו מהו? אע"פ שהיא קרקע, כיון שאין פירותיו יוצאין ממנו ממש, כשדה, לא. או דלמא, כל שיטול קרקע בכלל זה, לא איפשיטא ולא עבדינן בהו עובדא. זהו שנראה בענייני, דיני הממונות.

שו"ת צ"ץ אליעזר חלק ב סימן כג

255 דיני פועלים אם תלויים במנהג המדינה.

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

בבא בתרא – דף מספר 6

בס"ד, כ"ג במרחשוון תש"ע.

- (ג) דבר פשוט הוא שכל דיני פועלים על כל פרטיהם תלויים ביותר במנהג המדינה, איך שהמדינה קובעת ומנהיגה, ואם יש בכח מנהג המדינה לעקור דין פועל דאורייתא שעליו להשכים ולהעריב, וכמו ששינונו בב"מ ד' פ"ג, מכ"ש שבכח המנהג לקבוע שאר פרטי דיני הפועלים שאין להם סתירה מפורשת בהלכה, וכן שנינו שם במשנה: מקום שנהגו לזון יזון, לספק במתיקה יספק, הכל כמנהג המדינה. ובגמ' ד' פ"ו ע"א: הכל לאתווי מאי, לאתווי באתרא דנהיגי מדרך ריפתא ומשתא אנפקא, דאי אמר להו קדימו ואייתי לכו, אמרו לו לא כל כמינך, הרי שאפי' מנהג קטן כזה אין ביכולת בעה"ב לשנות, וכן לומד הריב"ש (סי' תע"ה) מסוגיית הגמ' הנ"ל, שבעניני שכירות פועלים ודאי הולכין אחר מנהג המדינה אע"פ שהשכירות נעשה בסתם ומבאר שם שהוכחת המנהג הוא איך שנשכרים הפועלים שכמה פועלים נשכרים בכל יום ויכול אדם לראות איך שנוהגים, ע"ש.
- וגדולה מזה מצינו בב"מ (ד' ע"ו ע"א), שאפי' אם בעה"ב אמר לשליח, זיל אוגר לי פועלים בתלתא ואזל איהו ואמר להו בארבעה ושכרכם על בעה"ב, ומנהג פועלים שמשכירים את עצמם בארבעה, חייב בעה"ב לתת להם בעל כרחיה ארבעה, ופירש"י, משום דהא קתני נוטל מבעל הבית מה שההנה אותו ואע"פ שלא צוהו והרי ההנה אותו בכך. וכן נפסק ברמב"ם (פ"ט מה' שכירות ה"ג) ובחומ"ם (סי' של"ב סעי' א'), דנותן להם בעה"ב כמנהג המדינה, הרי שמה שהוא מנהג המדינה נקרא כאילו הפועל ההנה אותו בסכום כזה, לא פחות, ובעה"ב משלם בע"כ סכום כזה.